

QOZOG'ISTONNING ISLOM MOLIYASI BORASIDAGI Tajribasidan O'zbekistonda FOYDALANISH YO'NALISHLARI

Zayniddinov Ruhiddin Xusniddin o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti

email: zayniddinovruhiddin@gmail.com

ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Volume: 1 Issue: 9 DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss9/a4	Ushbu maqolada Qozog'iston tajribasi tadqiq qilinib, mamlakatda islom moliya xizmatlarini tashkil etishdagi infratuzilmani shakllantirish, islom bankchiligining tashkil etilishi, loyihalarni islomiy moliyalashtirish amaliyoti va rivojlanish yo'lidagi to'siqlar va ularni hal etishdagi yechimlar tahlil qilingan. Shuning bilan birga, bu sohaning O'zbekistonda rivojlanishida uchraydigan to'siqlarni bartaraf etilishida Qozog'istonning islom moliyasi borasidagi tajribasidan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan.
KEYWORDS	<i>Islom moliyasi, me'yoriy-huquqiy baza, Qozog'iston, Ostona xalqaro moliya markazi, islomiy bank, O'zbekiston, investitsiya loyihalari, IsTB, XSRIK.</i>

Kirish (Introduction/Введение)

Bugungi kunda butun dunyoda islom moliya sanoati shiddat bilan rivojlanib borayotgan sohalaridan biri bo'lib, ushbu soha allaqachon global hodisaga aylanib ulgurdi hamda ko'plab davlatlar o'zlarining moliyaviy portfellarida islom moliyasini qabul qilish jarayonlarining yildan – yilga katta kengayib borayotganini ko'rsatmoqda.

Butun dunyo bo'ylab islom moliyasining zamonaviy tarixini uch bosqichga bo'lish mumkin:

- birinchi bosqich 1960-yillardagi ta'sis davri;
- ikkinchi bosqich 1970-yillarda birinchi islom banki (Dubay Islom banki) tashkil etilganidan boshlab shakllanish davri;
- uchinchi bosqich esa 1990-yildan boshlab bugungi kungacha davom etayotgan rivojlanish davrini o'z ichiga oladi.

Dunyo bo'ylab islom tamoyillariga mos keladigan 600 dan ortiq islomiy bank, islomiy darchalarga ega bo'lgan 200 dan ortiq an'anaviy banklar va 1900 dan ortiq investitsiya fondlari mavjud bo'lib, mijozlarga o'z xizmat va mahsulotlarini taklif va taqdim qilib kelmoqda.

Shuningdek, islom moliya sohasiga doir O'zbekistonda ham bir qator ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Xususan, mamlakatimizda bu boradagi ishlar 2000-yillardan boshlanib, buni 2003-yilda Islom taraqqiyot bankiga a'zolikka qabul qilinganidan boshlab hisoblash mumkin. Bugungi kunga qadar esa jami 2,9 milliard dollardan ortiq bo'lgan 30 ta yirik investitsiya loyihalari ma'qullangan. Islom taraqqiyot bankining 46 yillik yig'ilishida O'zbekiston Respublikasida islom banki va moliya sohasining huquqiy asoslarini ishlab chiqish va uni qo'llab-quvvatlash maqsadida 265 ming AQSH dollari miqdorida Islom taraqqiyot banki tomonidan texnik yordam uchun grant ajratilishi belgilandi. Buning natijasi sifatida, 2020-yil oxiriga kelib, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida islomiy moliyaviy xizmatlarni joriy etish uchun huquqiy bazani ishlab chiqish vaqti kelganini ta'kidlagan edilar [1]. Shundan so'ng, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 19-dekabrda "Iqtisodiyotga islomiy moliyalashtirishni joriy etish to'g'risida"gi qarori loyihasini ishlab chiqishga oid farmoyishi e'lon qilinib, islomiy moliyalashtirish tizimining huquqiy bazasini ishlab chiqish bo'yicha keng ko'lamli sa'y-harakatlar boshlandi. Afsuski, ushbu qonunchilikni ishlab chiqish anchayin cho'zilib ketgani mamlakatimizda

islom moliyasini kengayishi yo'liadgi birinchi darajali to'siq bo'lib turibdi. O'zbekistonda islom moliyasiga aholi va biznes sektori tomonidan juda yuqori talab mavjud. Shu bilan birgalikda, ushbu yo'nalishni rivojlantirish yo'lidagi tadqiqotlar olib borish zarurati mavjud bo'lib, bunda ayniqsa islom moliyasi bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasini tadqiq etish islom moliyasini rivojlantirish yo'nalishlarini belgilab olishda ayni muddao hisoblanadi.

Bugungi tadqiqot ishimizda MDH mamlakatlari orasida islom moliyasi sezilarli darajada rivojlanayotgan Qozog'iston haqida fikr yuritishni maqsad qildik. Qozog'istonning islom moliyasi sektoridagi tajribasini o'rganish hamda ushbu tajribadan O'zbekistonda islom moliyasi yo'nalishini rivojlanish yo'lida foydalanishi mumkin bo'lgan ilmiy xulosa va tavsiyalarni ishlab chiqish ilmiy maqolamizning maqsadini belgilaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review, Анализ литературы).

Eng avvalo, islom moliyasi atamasiga e'tibor qaratishni lozim topdik, negaki, "Islom moliya tizimi" atamasi 1980-yillarning o'rtalarida paydo bo'lganligi sababli ilmiy atamalar orasida nisbatan yangi tushunchadir. Lekin, shunday bo'lishiga qaramay, islom moliyasiga XXI-asrda qiziqish ancha yuqori bo'lib, ilmiy izlanishlar olib borish va tahliliy materiallar tayyorlash borasidagi ilmiy faoliyat ko'payib bormoqda [2]. Xususan, ko'plab xorijiy, MDH mamlakatlari, shu bilan birgalikda, o'zbek olimlari va tadqiqotchilari ham bu sohaga doir o'z izlanishlarini olib borishgan.

Xorijlik islom moliyasiga doir tadqiqot ishlarini olib borgan olimlardan biri Mohammed Imad Ali, Ikramur Rahman Falahi o'zlarining "Islamic banking and finance: principles and practices" nomli tadqiqot ishlarida islom moliyasi va bankchiligi shuningdek, islomiy investitsiyalar va ularning mamlakatlar iqtisodiyoti rivojidagi roli tushuntirib berishgan [3]. Bundan tashqari, GN Khaki and Bilal Ahmad Malik "Islamic Banking and Finance in Post-Soviet Central Asia with Special Reference to Kazakhstan" nomli tadqiqot ishida esa islom moliyasining MDH mamlakatlar rivojidagi o'rni hamda muhimligi, bu sohaning MDH mamlakatlarida rivojlanish bosqichlari, islom banklari va an'anaviy banklar o'rtasida farqli jihatlari, Qozog'istonda islom moliyasining rivojlanish tarixi, shuningdek, islomiy moliyalashtirish vositalari haqida fikr va mulohazalarini keltirishgan [4].

MDH mamlakatlari olimlarining o'zlari ham bu sohaga doir ko'plab tadqiqot ishlari va izlanishlar olib borishgan. Xususan, G.T. Gafurova "Сукук в системе исламского финансирования" nomli tadqiqot ishida islomiy moliyalashtirish vositalaridan hisoblangan islomiy qimmatli qog'ozlarning (sukuk) tarixi hamda mamlakatlar iqtisodiyotidagi muhimligi haqida yoritib bergan [5]. Shuningdek, I.A. Zaripov o'zining "Малайзия – флагман исламских финансов" tadqiqot ishida bugungi kunda islom moliya sektori taraqqiy etgan Malayziyada ushbu sektorning rivojlanish tarixi, islomiy moliyalashtirish vositalari mudoraba, mushoraka, murobaha, sukuk, islomiy lizing haqida to'liq yoritib bergan [6].

Shuning bilan birga, O'zbekistonda ham bu sohada tadqiqot ishlari va izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilar yildan yilga ko'payib, izlanishlar olib borib, ma'lum bir darajada hissa qo'shishmoqda. Xususan, G.Irgasheva "MDH mamlakatlarida islom moliyasini rivojlanish istiqbollari" nomli tadqiqot ishida Markaziy Osiyo mamlakatlari Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va O'zbekistonda islomiy moliya xizmatlarini tashkil etish, loyihalarni islomiy moliyalashtirish amaliyoti hamda rivojlanish yo'lidagi to'siqlar va yechimlar tadqiq qilinib, Markaziy Osiyoda islom moliyasi bo'yicha eng salohiyatli mamlakat bo'lgan Qozog'iston tajribasini O'zbekistonda taqbiq qilish yo'nalish va imkoniyatlari ko'rib chiqilgan hamda muallif o'zining xulosa va tavsiyalarini ishlab chiqqan [7].

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Methods/Методы).

Mazkur tadqiqot ishimizni ilmiy jihatdan keng darajada tahlil qilishda sifat yondashuvidan foydalanildi. Shuningdek, tadqiqot ishini amalga oshirishda mantiqiy va tarkibiy tahlil qilish, iqtisodiy-statistik, tizimli va qiyosiy tahlil usullaridan ham samarali foydalanildi.

Tahlillar (Analysis/Анализ).

Qozog'istonda islom moliyasining tashkil etish yo'lidagi harakatlar 1991-yilda Sovet Ittifoqi parchalanib, mamlakat mustaqillikka erishganidan so'ng boshlangan bo'lib, ushbu soha doirasidagi dastlabki qadamlar 1995-yil noyabr oyida Qozog'istonning Islom taraqqiyot bankiga a'zo bo'lishi va 1998-yilda Olmaota shahrida Islom taraqqiyot bankining mintaqaviy vakolatxonasini tashkil etish orqali islom moliyasi bo'yicha amaliyot boshlandi. Islom taraqqiyot bankining mintaqaviy vakolatxonasi Olmaota shahrida tashkil etilishi, mintaqada islom bank ishi va moliyasi faollashishiga, hukumat organlari me'yoriy-huquqiy hujjatlariga o'zgartirishlar kiritishiga, samoyadorlar islom banklari, lizing va takoful kompaniyalarini ochishlariga sabab bo'ldi.

Qozog'istonda islom moliyasini rivojlantirish bo'yicha muhim chora-tadbirlar 2000-yil oxirida boshlangan. Islomiy moliyalashtirish to'g'risidagi birinchi "Qozog'iston Respublikasining islomiy banklar va moliyalashtirish tashkilotlari faoliyati hamda ularni tashkil etish masalalari bo'yicha ayrim qonunchilik hujjatlariga qo'shimcha va o'zgartirish kiritish to'g'risida"gi qonun Parlament tomonidan 2009-yilning fevral oyida qabul qilindi va mamlakat Prezidenti tomonidan tasdiqlandi [8]. Ushbu qonunning qabul qilinishi natijasida bir qator qonun hujjatlariga o'zgartirishlar kiritildi. Xususan, "Qozog'iston Respublikasida banklar va bank faoliyati to'g'risida" gi (islom banklari faoliyati huquqiy hamda nazorat asosini ishlab chiqish maqsadida), "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi qonunga islomiy ijara sertifikat (sukuk)lari hamda ulushli islomiy sertifikatlarini chiqarishga ruxsat berish uchun va "Investitsiya jamg'armalari to'g'risida"gi qonunlarga (islomiy investitsiya fondlarini tashkil etish imkoniyatlarini nazarda tutgan holda) asosiy o'zgartirishlar kiritildi.

Bundan tashqari, Islom taraqqiyot banki guruhi tarkibiga kiruvchi Xalqaro islom savdo-moliya korporatsiyasi (XISMK) va Xususiy sektorni rivojlantirish islom korporatsiyasi (XSRIK) kabi tashkilotlar mintaqadagi yangi sanoatni qo'llab-quvvatladilar. Islomiy moliyalashtirish usullarini tadqiq etishning dastlabki tajribasi Qozog'istonda 2003-yilda amalga oshdi, o'sha vaqtda murobaha mexanizmi asoslangan shariat talablariga muvofiq keluvchi moliyalashtirishni Qozog'istonga "Bank Turan Alem (BTA Bank)" jalb etgan edi. Umumiy hisobda bank tomonidan 250 million AQSH dollari miqdorida mablag' olishga muvaffaq bo'lindi [9].

Shundan keyin, Qozog'istonda islomiy bank ochish bo'yicha harakatlar boshlanib, buning natijasi sifatida 2009-yilning 11-iyunida "Qozog'iston Respublikasi va Birlashgan Arab Amirliklari hukumati o'rtasida Qozog'iston Respublikasida islomiy bank ochish to'g'risidagi kelishuv"ga asosan, 2010-yilning 17-martida "Al-Hilol" bankiga (BAAdagi shu bankning sho'ba tarkibi sifatida) islomiy bank sifatida bank

amaliyotlari o'tkazishga ruxsatnoma berildi. Al Hilol Bank Public Joint Stock Company (Abu Dabi, BAA) bankning 100% aksiyalariga egallik qiladi [9]. Shu tariqa, 2010-yilda Qozog'iston va butun Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mintaqasida birinchi islomiy bank sifatida Al Hilol islom banki tashkil etildi. 2022-yilda bank aktivlari 60,315 milliard teng (134 million dollar)ni tashkil etib, Olmaota, Ostona va Chimkent shaharlarida bank filiallari ochildi. Bank o'z mijozlariga moliyalashtirishning korporativ murobaha (Corporate Murabaha Facility), tovar murobahasi (Commodity Murabaha Facility), ijara kabi vositalarni taklif qilib kelmoqda.

1-jadval

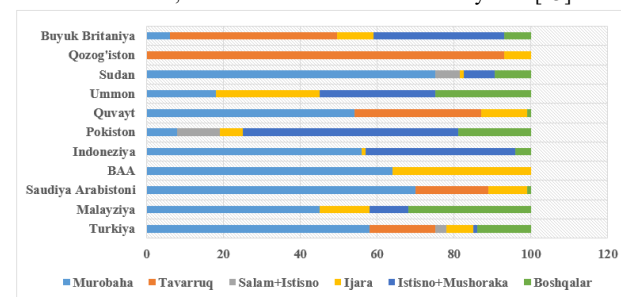
Qozog'istondagi islomiy moliya institutlari ro'yxati [10]			
№	Nomi	Tayvifi	Joylashuvi
1	Al Hilol Bank	To'liq islomiy bank	Olmaota shahri
2	Zamon Bank	To'liq islomiy bank	Olmaota shahri
3	Tayyab	Raqamli bank	Olmaota shahri
4	Qozog'iston ijara kompaniyasi	Islomiy lizing kompaniyasi	Olmaota shahri
5	Islom o'zaro sug'urta kompaniyasi	Islomiy sug'urta kompaniyasi	-
6	Al saqr moliya	Ko'p funktsiyali islomiy moliya kompaniyasi	Olmaota shahri

Qozog'istondagi ikkinchi islom banki "Zamon islom banki" (Zaman islamic bank) o'z faoliyatini 2017-yilda an'anaviy bank litsenziyasini islom banki litsenziyasiga yangilagandan so'ng boshladi. Zamon islom banki 2021-yilda 23,651 milliard teng (52 million dollar) aktivlariga ega bo'lib, uning filiallari korporativ va jismoniy shaxslarning moliyaviy ehtiyojlarini qondirish uchun Olmaota, Ostona va Ekibastuz shaharlarida faoliyat yuritib kelmoqda [11].

Qozog'istonda islomiy sug'urta (takoful) borasida ham bir qator ishlar amalga oshirilib, jumladan, 2010-yilda Olmaota shahrida birinchi islomiy sug'urta kompaniya "Takoful" (OBC Takoful) tashkil etilib, 2011-yilda esa mamlakatda yangi mahsulot-ixtiyoriy tibbiy sug'urtalash joriy etildi. OBC Takoful o'z mijozlariga ko'plab sug'urta mahsulotlarini taklif etmoqda. Xususan, xaj va umra safarlariga ya'ni muqaddas joylarni ziyorat qiluvchi fuqarolarni, xorijiy mamlakatlarga turli maqsadlarda (xususan, o'qish, ish, sayohatga) ketayotgan fuqarolarni ixtiyoriy sug'urtalashdan iborat.

Bundan tashqari, mamlakatda boshqa lizing, islomiy sug'urta, va moliya kompaniyalari, jumladan, "Kazakhstan Ijara Company" va "Al Saqr Finance" ham faoliyat yuritib kelmoqda. Mamlakatda islom banklari faoliyatini Qozog'iston Milliy banki va Moliya bozorini tartibga solish va rivojlantirish agentligi tartibga soladi. Ushbu tartibga soluvchi organlardan tashqari, Qozog'istonda Shariat Kengashi har bir islom bankida mustaqil nazorat qiluvchi organ hisoblanib, bank faoliyatining islom shariat qoidalariga muvofiqligini ta'minlaydi.

Qozog'iston Respublikasi Moliya bozorini tartibga solish va rivojlantirish agentligi (ARDFM) ma'lumotlariga ko'ra, 2020 yil mart oyi holatiga ko'ra, Qozog'istonda jami bank aktivlari qiymati 36,73 trillion teng (69,9 milliard AQSH dollari)ni, islom banklarining ulushi esa jami aktivlar hajmida 55,5 mlrd. tengani tashkil etgani holda mamlakatdagi jami bank aktivlarining 0,2 foizini tashkil etgan [12]. Islom banklari tomonidan moliyalashtiriladigan asosiy iqtisodiy faoliyat ulgurji va chakana savdo, qurilish, transport va saqlash, elektr energiyasi, gaz, bug' va havoni tozalash, konchilik va ko'chmas mulk faoliyatidir [13].

1-rasm. Ayrim mamlakatlarda islom banklari tomonidan islomiy moliyalashtirish mahsulotlarining taqsimlanishi (foiz, 2021 yil) [14]

Islom banklari tomonidan moliyalashtirish va g'aznachilik amaliyotlarida foydalaniladigan moliyaviy mahsulotlar jihatidan mamlakatlar o'rtasida sezilarli tafovutlar bo'lsa-da, ko'plab mamlakatlar asosan murobaha va tavarruq kabi moliyaviy mahsulotlarga ko'proq

e'tibor qaratishlari kuzatilmoqda, negaki bu vositalar boshqalariga nisbatan kamroq xatarga ega bo'ladi (1-rasm).

Xatarlarni taqsimlashga asoslangan mahsulotlardan foydalanish esa cheklanganligicha qolmoqda. Xususan, Qozog'istonda 90 foizga yaqin islomiy moliyalashtirishda tavaruq mahsulotidan foydalanilgan bo'lsa, qolgan qismi esa ijara mahsuloti hissasiga to'g'ri keladi.

Qozog'istonning ichki va mintaqaviy islomiy moliya bozori 2018-yilda Ostona xalqaro moliya markazi (AIFC) ishga tushirilgandan so'ng tezlashdi. Ostona xalqaro moliya markazi islomiy moliya sektorida t'lim sohasiga doir muhim qadamlar qo'ydi. Qozog'istonning 2020-2025-yillarga mo'ljallangan Islom moliyasi bosh rejasida Ostona xalqaro moliya markazi (AIFC) besh yil davomida yanada xilma-xil va innovatsion islom moliya sanoatini rivojlantirish bo'yicha ba'zi muhim tashabbus va tavsiyalarni belgilab berdi. Ushbu besh yillik bosh rejaning maqsadi 2025-yilga borib mamlakatning islom banki aktivlarini 1 foizdan 3 foizgacha oshirishga erishishdan iboratdir.

Shuningdek, Ostona xalqaro moliya markazi (AIFC) Qozog'istonning islomiy moliya sanoati uchun "Islom banki va moliyaviy mahsulotlari bo'yicha yo'riqnomasi" va "Sukuk yo'riqnomasi"ni o'z ichiga olgan birinchi qo'llanmalarni taqdim etdi. 2020-yil mart oyida Ostona xalqaro moliya markazi fond birjasi (AIX) birinchi marta Qatar xalqaro islom banki tomonidan chiqarilgan shariatga mos sukukni ro'yxatga oldi. 2022-yilda AIX o'zining IX Islamic ETNs deb nomlangan birinchi shariatga mos Exchange Traded Notes-ni taqdim etdi. O'sha yilning oxirida AIX Islom taraqqiyot bankining 1 milliard dollarlik yashil sukuk, 1,5 milliard dollarlik barqaror rivojlanish maqsadlari sohasidagi sukuk va 2 milliard dollarlik an'anaviy sukuklarni besh yillik muddatga ega bo'lgan uchta sukuk emissiyasining kross-listingini e'lon qildi [15].

Shuning bilan birgalikda, Qozog'istonda kichik va o'rta biznesni rivojlantirishga qaratilgan imtiyozli moliyalashtirish loyihalari ham amalga oshirilib, "Damu" tadbirkorlikni rivojlantirish jamg'armasi tashkil etildi. 2020-yilda hukumat Al Hilal Bank Limited bilan 10 milliard tengga (24 million dollar) va Kazakhstan Ijara Company Limited bilan 3 milliard tengga (7 million dollar) islomiy moliyalashtirishning murobaha va ijara mahsulotlari orqali kichik va o'rta biznesni imtiyozli shartlarda moliyalashtirish uchun shartnomalar tuzdi. "Damu" jamg'armasi yaqinda islomiy moliyalashtirish orqali keramik granit ishlab chiqaruvchi ZERDE-Keramika Aktoke kompaniyasini qo'llab-quvvatladi [16].

Qozog'istonning mamlakatda mustahkam islom moliya sanoatini rivojlantirish bo'yicha yana bir tashabbusining dalili sifatida buxgalteriya hisobi va audit tashkiloti tomonidan Islom moliya institutlari uchun xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining umumiy tamoyillari va asoslariga mos keladigan standartlarini ishlab chiqishidir. Bu standartlar islomiy moliya operatsiyalari bo'yicha maxsus balans hisobvaraqlari rejasiga qo'shimchalar hamda islom banklari tomonidan buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarni tuzish bo'yicha yo'riqnomalarni o'z ichiga oladi.

2021-yilgi ISD-Refinitivga ko'ra, Qozog'istonda islom moliyasining rivojlanish ko'rsatkichi ancha yuqori bo'lib, umumiy 17,55 ball ya'ni global o'rtacha ko'rsatkichdan oshganligini ko'rsatdi. Bundan tashqari, 2023-yilgi Global islomiy moliya hisoboti bo'yicha islomiy moliya mamlakatlari indeksida Qozog'iston 22-o'rinni egalladi. Bu o'sish Qozog'istonning islom moliya sanoatida mintaqaviy yetakchi o'rinda ekanligini belgilab berdi.

Maqola bo'yicha xulosa va takliflar (Conclusions/Заключения).

Tadqiqotimiz natijalariga ko'ra quyidagi xulosalarni keltirib o'tamiz: islomiy moliya sohasi iqtisodiyotning boshqa sohalariga nisbatan yangi bo'lishiga qaramasdan, ko'plab mamlakatlarda ushbu soha o'zining ishonchiligi va chidamliligi ko'ra qiziqish bildirilib, sezilarli darajada rivojlanib bormoqda. Xususan, O'zbekistonda ham ushbu sohaga nisbatan aholi hamda biznes sektori vakillar orasida qiziqish juda yuqori, negaki, O'zbekiston Markaziy Osiyo mintaqasidagi eng ko'p aholiga ega davlat

bo'lib, doimiy aholisi 2024-yil 16-aprel holatiga ko'ra 36,990,058 kishini tashkil etdi [17]. Hisob-kitoblarga ko'ra, mamlakat aholisining aksariyati musulmonlar bo'lib, 90 foizdan 96 foizgacha o'zgarib turadi [18]. O'zbekiston mintaqadagi eng ko'p musulmon aholiga ega bo'lishiga qaramay, islom banki va moliyasini mamlakatga joriy etish hamda ushbu sohani mamlakatda rivojlantirish bo'yicha sa'y-harakatlarini Markaziy Osiyoning boshqa davlatlariga qaraganda ancha kechroq boshlagan. O'zbekistonda islomiy moliyalashtirishga doir ishlar asosan, Islom taraqqiyot banki guruhi tomonidan amalga oshirilib kelinmoqda. Ushbu xalqaro moliya instituti O'zbekistondagi o'z faoliyatida murobaha islomiy moliyaviy instrumentidan foydalanib, mamlakatdagi turli sohalarining rivoji uchun mablag'lar ajratdi.

O'zbekistonda haligacha islomiy moliya institutlarini tashkil etish uchun huquqiy asoslar mavjud bo'lmasa ham, ba'zi tijorat banklari, takoful kompaniyalari va islom savdosini moliyalashtiruvchi kompaniyalarda islom bankini yo'lga qo'yish bo'yicha ko'plab tashabbus va urinishlar amalga oshirilib kelinmoqda.

2024-yilning 18-mayida bo'lib o'tgan Senat yalpi majlisida "O'zbekiston-2030" strategiyasida Respublikada islom moliyasining qonuniy asoslarini shakllantirish hamda tartiblarini joriy etish belgilangani aytib o'tildi. Shuningdek, Markaziy bank raisi o'rinbosari Behzod Hamrayev "Islom moliyasini yo'lga qo'yish bo'yicha qonun loyihasi ishlab chiqilgan bo'lib, hujjatni 2024-yilning yakunigacha parlament muhokamasiga kiritish rejalashtirilgan. Shuni ta'kidlash joizki, islom moliyasi yangi va murakkab soha bo'lgani uchun qonunchilikka juda ko'p o'zgartirishlar kiritishni talab qiladi. Masalan, garov, ssuda yo'nalishlarida, "Markaziy bank to'g'risi" dagi qonunlardan tortib "Banklar faoliyati to'g'risida"gi qonun va boshqa hujjatlarga o'zgartirish kiritish kerak. Hozir ushbu qonun loyihasi tayyor. Joriy yilda parlament muhokamasiga kiritish asosiy vazifalarimizdan biri" – deb ta'kidladi [19].

Biz Qozog'istonda islom moliyasining rivojlanishiga oid tadqiqot ishimizni olib borish natijasida O'zbekiston uchun quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqdik:

1. Eng avvalo, O'zbekistonda islom moliyasini rivojlanishida qonunchilik tizimida zaruriy o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishi yoki islom moliyasi uchun maxsus bir qonunchilik ishlab chiqishidan birini tanlashi lozim. Ikkinchisi ko'p vaqt talab etishi nuqtai nazaridan, birinchi yo'nalishda ish olib borish hozirgi vaziyatda ma'qul hisoblanadi.

2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki huzurida mazkur soha uchun mas'ul maxsus departament tashkil etish, tegishli infratuzilmani shakllantirish, qoidalar va ko'rsatmalarni ishlab chiqish, havfsizlik standartlari jumladan, minimal kapital talabini ratsionalizatsiya qilish (MCR), likvidlikni boshqarish asoslari va moliyaviy hisobot bo'yicha qo'llanma ishlab chiqish, AAOIFI shariat standartlarini qabul qilish, keng qamrovli shariat boshqaruv tizimini tashkil etish, mahsulotlarni standartlashtirish va uyg'unlashtirish, g'aznachilik faoliyati bo'yicha ko'rsatmalar/IsMI mahsulotlarini qabul qilish kerak bo'ladi.

3. Aholi hamda biznes vakillari orasida islom moliyasi borasida xabardorlik darajasini oshirish, buning uchun esa bu sohada tadqiqotlar olib borayotgan izlanuvchilarni qo'llab-quvvatlash, universitetlar va ilmiy-tadqiqot muassasalarining ilmiy xodimlarini islom moliyasi va bank ishi sohasida tadqiqot olib borishlarini rag'batlantirish darkor. Shuningdek, islom moliyasiga doir turli ommaviy axborot vositalarida ommaviy nutqlar, seminarlar, konferensiyalar, maqolalar va dasturlar orqali bilimlarni tarqatishning turli vositalari bilan aholining islom moliyasi to'g'risidagi xabardorligini oshirib borish talab etiladi.

4. Kadrlar tayyorlash siyosatiga e'tibor qaratish, ushbu soha bo'yicha kadrlar tayyorlashni salmog'ini oshirishda oliy o'quv yurtlari sonini hozirgi ikkitadan oshirish, shuningdek, bakalavr va magistratura dasturlari sonini oshirish kerak.

References:

1. Shavkat Mirziyoyev, 'President Shavkat Mirziyoyev's Address to the Oliy Majlis' (President of the Republic of Uzbekistan, 29 December 2020) accessed 31 March 2023.
2. Zayniddinov Ruhiddin Xusniddin o'g'li, "O'zbekistonda islom moliyasining rivojlanishi: to'siqlar va tavsiyalar", "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali, 2022-yil 2-son mart-april (№ 00058).
3. Mohammed Imad Ali, Ikramur Rahman Falahi. Islamic banking and finance: principles and practices // Marifa Academy Private Limited, 2014. 242 p.;

4. GN Khaki and Bilal Ahmad Malik, 'Islamic Banking and Finance in Post-Soviet Central Asia with Special Reference to Kazakhstan' (2014) 4(2) International Journal of Excellence in Islamic Banking and Finance 1, doi:10.12816/0010779.
5. Гафурова Г.Т. Сукук в системе исламского финансирования // Вестник АГТУ. Экономика. 2011. №2. с. 90-94;
6. Зарипов И.А. Малайзия – флагман исламских финансов // Вестник финансового университета. 2016. №4. с. 118-129;
7. G.Irgasheva "MDH mamlakatlarida islom moliyasini rivojlanish istiqbollari", "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jumali, 2023-yil avgust, 8-son, 364-368-bet, <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
8. Baydaulet, E.A., (2019), Islomiy moliya asoslari [Matn]/ E.A. Baydaulet. – Toshkent: «O'zbekiston» NMIU, – 432 b.
9. Bekkin, R.I., (2019), Islom iqtisodiy modeli va zamon [Matn]– Toshkent "O'zbekiston", NMIU: -360 b.
10. Alam Asadov; Bahodir Nurmukhamedov Development of islamic finance in CIS countries: in the example of Uzbekistan. Translations and Authoring Center Prince Sultan University Riyadh, Saudi Arabia, 2023. 248 pages. ISBN: 978-603-8427-00-2
11. <https://astanatimes.com/2023/08/islamic-finance-market-in-kazakhstan-opens-new-investment-opportunities/>
12. Islamic Finance Master Plan for the Republic of Kazakhstan 2030-2035 Nur-Sultan, p: 156.
13. Zayniddinov Ruhiddin Xusniddin o'g'li, "Markaziy Osiyo mamlakatlarida islom moliyasini rivojlanish istiqbollari", "Global jarayonlar va ularning Markaziy Osiyoga ta'siri" mavzusidagi respublika ilmiy -amaliy anjumani. – Toshkent, JIDU, 2022.
14. Islamic Financial Services Board. (August 29, 2022).
15. <https://eurobak.kz/islamic-finance-in-kazakhstan/>
16. <https://astanatimes.com/2023/08/islamic-finance-market-in-kazakhstan-opens-new-investment-opportunities/>
17. <https://www.google.com/search> statistics agency, 'permanent population' (statistics agency under the president of the republic of uzbekistan, 2024) accessed 16 april 2024
18. United States department of state, '2021 report on international religious freedom: Uzbekistan' (us department of state, 2 june 2022), <https://www.state.gov/reports/2021-report-on-international-religious-freedom/uzbekistan> accessed 31 march 2023.
19. <https://islom.uz/maqola/22187>
20. Baratova , D. ., & Yo'ldoshova , A. (2024). O'ZBEKISTONDA HAYOT SUG'URTASINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI . Страховой рынок Узбекистана, 1(8), 5–7. извлечено от <https://insurance.tsue.uz/index.php/journal/article/view/141..>